

Κατάδεσμοι – ОБЩ ПОГЛЕД ВЪРХУ ТАБЛИЧКИТЕ С ПРОКЛЯТИЯ

Цветомира Колева

Abstract: Κατάδεσμοι¹ are ancient Greek curse tables. They were used by the ordinary Greeks who passed the tradition of writing curse tables to the Romans under the name defixiones². Many people in Ancient Greece believed that by using κατάδεσμοι they would be able to do harm. This paper tries to explain the meaning of κατάδεσμοι. My research is based on the information found mainly in Plato and Apuleius. Faraone's articles for the binding spells and curse tables were also quite helpful to understand the subject, as were the general conclusions for κατάδεσμοι made by Guarducci (Guarducci 1987, 370–377). Here, I try to explain how exactly those curse tables were made and what the ancient authors wrote about them. Covering the whole curse tables' tradition is beyond the scope of this article, therefore I will focus on the Greek ones.

I. Вместо увод

Тема на този доклад са така наречените *таблички с проклятия* или *κατάδεσμοι*. Целта е да се изясни понятието *κατάδεσμος*, което най-общо означава *връзка, възел, магически възел*. Това би могло да стане, ако споменем Платон (Plat. Rep. 364 с.), които пише за съществуването на подобни практики. А именно, че има хора, които твърдят, че с помощта на магически възли и баене (*ἐπαγωγᾶς τισιν καὶ καταδέσμοις*) са способни да накарат боговете да им служат. Срещу малко възнаграждение тези хора са готови да причинят вреда някому³. Освен Платон *Papyri Graecae Magicae* също са ценен извор, тъй като в тях има конкретни указания за

¹ Κατάδεσμος means generally *tie* or *band*. But it can be used also in the meaning of *magical band*, cf. Plato, Rep. 364 с.

² *Defixio* (*enchantment*) comes from the verb *defigo* – *to fasten down* or *in*, but it means also *to bewitch, enchant, curse*.

³ Платон казва, че те не се интересуват дали човека, комуто вредят е справедлив или не.

направата на *κατάδεσμοι*⁴. Темата е твърде всеобхватна и съществуват множество изследвания по въпроса, ето защо аз ще се опитам да представя един общ поглед върху гръцките *таблички с проклетия*.

II. *Κατάδεσμοι*

Практиката да се отправят проклетия към съдебни опоненти, любовни или спортни съперници, не е нещо необичайно в света на древните. Когато човек пожелае да причини вреда на свой неприятел, то той би могъл да стори това сравнително лесно. Достатъчно е да се обърне към някой, който притежава необходимите знания и умения, и да му поръча да направи проклетие или пък, ако самият той е достатъчно компетентен – да го стори сам.

Κατάδεσμοι се пишат върху метални листове (най-често оловни), като думите се изписват с остър предмет (пирон). Би могло този лист да се навие на руло и също така да се пробие с пирон. Маргарита Гуардучи (Guarducci 1987, 370–377), твърди, че най-старите таблички с проклетия са от Сицилия. Тя ги датира VI в. пр. Хр. Стоици таблички с проклетия са открити и в континентална Гърция. От археологически разкопки в Атина до нас е достигнало задоволително количество *κατάδεσμοι*, намерени основно в района на агората и Керамейкос.

Табличките с проклетия се поставят на определени места – гробове на насилствено или преждевременно умрели хора (*ωροι* и *βιολοθάνατοι*), храмове на подземните богове, кладенци или извори. Всички те са близо до земята и недостъпни за хорското око.

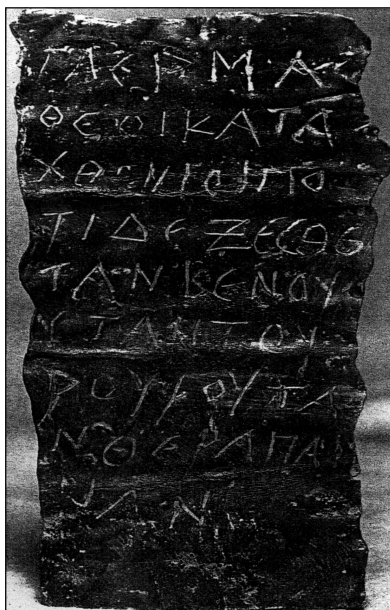
Този, който желае да направи проклетие срещу враг, се нуждае и от съдействието на някоя по-висша сила. Боговете, чиито имена се споменават в табличките с проклетия, са по някакъв начин свързани с подземния свят. Най-често се срещат имената на Хермес, Гея, Хеката, както и владетелите на подземния свят Хадес и Персефона. В римската епоха те се наричат събирателно *θεοί καταχθόνιοι* по аналогия с формулата *dis manibus*. Понякога се срещат и имена на чужди богове (напр. Изиди и Озирис). Идеята за хтоничните божества произлиза от епическото разделение на света на това, което е над земята и слънчевите лъчи го достигат и това, което е под

⁴ cf. PGM V 304-69, VII 396-404, VII 423-28, VII 429-58, X 36-50.

земята. Боговете, в чиято власт е включен ежедневния човешки живот, се наричат Ὀλύμπιοι. Под земята властва могъщият Хадес, наричан още Ζεὺς καταχθόνιος, заедно със съпругата си Персефона. Под тяхното владение се намират душите на мъртвите. В покъсни времена това разделение на боговете продължава да съществува (Aesch. Agam., 89; Suppl., 25). Фаирбанкс прилага като доказателства цитати от атическата трагедия. Например, когато Електра се моли на Хадес и Персефона, за да се осъществи отмъщението за смъртта на баща ѝ (Soph. El., 110 f.). Също, когато царят на мъртвите (βασιλεὺς τῶν ἐνέρον), Гῆ и Хермес са призовани да върнат обратно душата на Дарий (Aesch. Pers., 628). Често пъти Гῆ е призовавана като господарка на мъртвите (Aesch. Pers., 640). Хеката, която носи епитета χθόνια, е покровителката на магията и нейните ритуали се изпълняват нощем (Burkert 1985, 200). Хермес е способен да премине най-тайнствената граница – тази между живите и мъртвите. Неговата задача (като Ψυχοπομπός) е да отведе душите на мъртвите до подземния свят. Хермес е призоваван и когато се правят възлияния за мъртвите. Гробовете се оставят на неговата грижа (Burkert 1985, 157). Божествата, покровителстващи земеделската работа, също получават епитета χθόνιος. Когато се засяват семената се отправят молитви към Зевс Χθόνιος и към Деметра Ἀγνή. Жертви се принасят на Ζεὺς χθόνιος и Гῆ χθόνια ὑπὲρ καρπῶν. В Хермиона празник, посветен на Деметра, се нарича Χθονία. Елевзинските мистерии са свързани с Деметра и Персефона. В мистериите се допускат за посвещаване смъртните и те получават знание, което трябва да се пази в тайна. В своето изследване Фаирбанкс (Fairbanks 1900, 248) обобщава, че има четири вида същества, които са свързани със земята: душите на мъртвите, господарите на душите, земеделските божества и героите. Те си приличат, защото им се правят възлияния, принасят им се дарове и жертви. Освен това те се приемат като достатъчно могъщи, за да причинят вреда на хората (Aesch. Choeph. 355, 476 – 479; Pers. 219, 523, 609, 620, 641).

Съществуват конкретни модели за написване на табличките с проклетия. Глаголите, които най-често се използват за призоваване на боговете в табличките, са καλεῖν, πικαλεῖν, κικλήσκειν (трите глагола са със значение *призовавам*), ἱκετεύειν (глаголът най-общо означава *моля*), ὀρκίζειν (може да е със значение *заклинам някого*

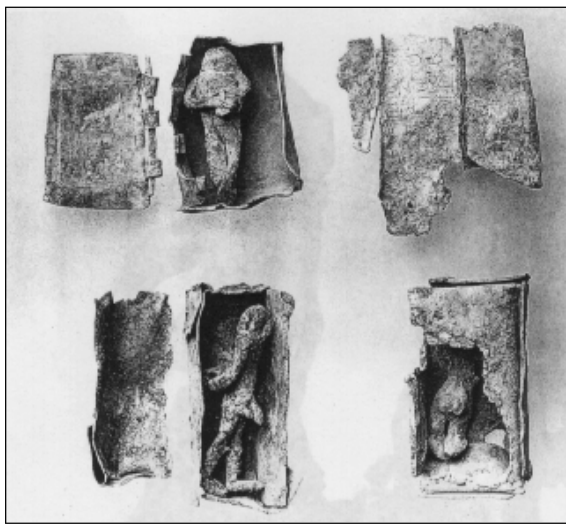
в нещо τινα τι). Проклятието може съдържа κατέχειν (задържам долу, обземам, държа здраво, etc.), както разкрива и значението на глагола, молбата е отправена към божествата, от които се иска да захванат здраво омразния човек. Срещат се и два други глагола: κατατιθέναι (поставям долу) и παραδιδόναι (предавам) т.е. врагът трябва да бъде предаден на подземните богове. Самото извършване на проклятието се характеризира с δεχн и καταδεῖν (и двата глагола означават завързвам.). Когато се изписва името на прокълнатия, глаголт, който се използва е καταγράφειν (вписвам). Открити са таблички с проклетия само с изредени имена в именителен или винителен падеж (Guarducci 1987, 372).

Изобр. 1. Κατάδεσμος¹, о. Сицилия, I в. пр. Хр. (Stillwell 1963, 165)

Намерени са и κατάδεσμοι, придружени от малки фигурки (т. нар. колоσσοί). Също както табличките с проклетия те се изработват от някакъв метал – бронз, олово, но може да се направят от дърво, восък или въобще от материал, който се обработва сравнително лесно. Тези фигурки често са с извити или деформирани крайници, като не е необходимо да имат прилика с прокълнатия човек.

Проклятието може да е написано върху тях, а може и фигурката да е поставена заедно с *κατάδεσμος*. Има и такива, които са в оловна кутийка или са увити с оловен лист⁵.

Изобр. 2. Фигурки от гроб в Керамейкос⁶.

Проклятия се правят и на римска почва, но римляните предпочитат да използват восък. Може би защото той е по-мек и лесно се поддава на обработка. Такива проклятия се наричат *defixiones*. В общи линии приличат на *κατάδεσμοι*⁷ (Faraone 2003, 48–53).

III. Литературни извори

За да можем да си обясним възникването на подобни вярвания и практики сред древните, би трябвало да се вгледаме в литературните извори. Идеята, че словото може да причини вреда не е нова за гръцката мисъл. Думата *ἄρρα* означава *молитва* и *оброк*, но в същото време и *проклятие*. В „Илиада“ жрецът, който знае как да

⁵ В интернет има една полезна статия, която на кратко систематизира две изследвания на Faraone: <https://web.eecs.utk.edu/~mclennan/BA/GP.html>.

⁶ Източник: <https://web.eecs.utk.edu/~mclennan/BA/GP.html>.

⁷ Статията *When Spells Worked Magic* е полезна, за да се добие обща представа за *defixiones*.

си служи с тези сили, е Хриз. Той е ἀρητήρ. Хриз се моли на Аполон и молитвата му донася чумата на ахейския стан. Той е и този, който по-късно слага край на болестта с молитвите си.

Проклятията целят да причинят нещо лошо на прокълнатите, а и хората вярват, че това е възможно, ако извършат определени действия. Платон в „Закони“ разсъждава за начините, по които един човек може да отрови друг:

[933a] σώμασι σώματα κακουργοῦσά ἐτιν κατὰ φύσιν: ἄλλη δὲ ἢ μαγανείαις τέ τισιν καὶ ἐπσδαῖς καὶ καταδέσεσι λεγομέναις πείθει τοὺς μὲν τολμῶντας βλάπτειν αὐτούς, ὡς δύνανται τὸ τοιοῦτον, τοὺς δ' ὡς παντὸς μᾶλλον ὑπὸ τούτων δυναμένων γοητεύειν βλάπτονται. ταῦτ' οὖν καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα σύμπαντα οὔτε ἡῤῥιδιον ὅπως ποτὶ πέφυκεν γινώσκειν, οὔτ' εἴ τις γνοίη, πείθειν εὐπετέες ἐτέρους...

[933b] чрез тела то по естествен път наврежда на тела. Другото чрез някакви заклинания, обайвания и уж магически връзки убеждава едни, които дръзват да вредят, че са способни на подобно нещо, а други, че ще понесат вреда от хората, способни да омагьосват. Не е никак лесно да се изучи каква е природата на тези неща, нито да се разберат всички подробности около тях, а дори и някой да постигне това знание, трудно ще му бъде да убеди останалите хора⁸.

Хората, които си служат с някакви заклинания (μαγανείας), обайвания (πωδαῖς), магически възли (καταδέσεσι), са убедени, че са способни на подобно нещо, а другите са убедени, че ще понесат вреда от хора, можещи да омагьосват. Изглежда не е лесно да се изучи природата на тези неща, нито да се разберат подробностите около тях, а дори и някой да постигне това знание, трудно би убедил другите и би го доказал. Според Платон хората трябва да се съветват да не се занимават с подобни неща и да не плашат останалите. А това е именно, защото онзи, който се е заел с отровителство, не знае какво точно прави, освен ако не е лекар, а ако си служи с магически сили, освен ако не е гадател или гледач на вътрешности. Ако някой

⁸ Прев. Н. Панова, Г. Гочев 2006.

си служи с възли, някакъв ритуал, заклинание или нещо друго от подобните им магии и ако той е гадател или гледач по вътрешности, Платон е на мнение, че неговото наказание трябва да е смърт (Plat. Laws, 933 a-e).

Съзнателно се постарях до тук да не споменавам думата магия, тъй като напоследък се появиха достатъчно изследвания, които се опитват да изяснят какво представлява тя в света на древните. Искам само да кажа, че самият термин *magos / magus* може да означава както *персийски жрец от племето маги*, така и *мошеник*. Μαγεία е дума означаваща *вълшебство* и *магия*, но и *измама*, *мошеничество*. Всъщност отношението на древните към магията е амбивалентно – магията може и да се приема под някакви форми, но определено е повод за страх, не случайно съществуват закони, които целят да предпазят хората от нея (напр. 12-те таблици и закона срещу използване на магия, за да се унищожават чужди посеви). Апулей, автор от римската епоха, действително е бил обвинен в това, че си е послужил с магия, за да прелъсти майката на свой близък приятел и че се е оженил за нея, с цел да се възползва от наследството ѝ. Процесът се е състоял вероятно в 158 г. по времето на император Антонин Пий. Апулей е признат за невинен, може би благодарение на ораторските си умения и защитата, която произнася. Тя е достигнала до нас в своя редактиран и подготвен за издаване от самия Апулей вариант (Apul. Apol. 25):

[25] Nam si, quod ego apud plurimos lego, Persarum lingua magus est qui nostra sacerdos, quod tandem est crimen, sacerdotem esse et rite nosse atque scire atque callere leges cerimoniarum, fas sacrorum, ius religionum, si quidem magia id est quod Plato interpretatur, cum commemorat, quibusnam disciplinis puerum regno adulescentem Persae imbuant...

Кажете, ако на персийски „маг“ означава същото, което на нашия език е „жрец“ (а аз съм чел това у мнозина), какво престъпно има човек да бъде жрец и точно да познава, владее и умее обредните тайнства, свещените закони и реда на свещенодействията? Нима всъщност магията не е онова, което има предвид Платон, разказвайки на какви науки пресите обучават наследника на престола, докато е момче⁹?

⁹ Прев. Д. Бояджиев 1990.

Апулей твърди, че маг е на персийски език същото, което на латински е жрец. Той не вижда какво престъпление е да се познават, владеят и умеят обредните тайнства, свещените закони. Всъщност оказва се, че магите имат знание, недостъпно за множеството...

Изглежда, че е възможно да се използват практики, които се уповават на по-висши сили и целят да постигнат конкретен резултат. Табличките с проклетия *κατάδεσμοι*, табличките със заклинания от друго естество *ἐλάσματα* (напр. целящи да предизвикат любовно чувство или предназначени за оздравителна магия), магическите папируси, орфическите таблички са доказателство, че в света на древните магията съществува. Литературните текстове също доказват това. Теокрит във *Φαρμακεύτρια* описва достатъчно красноречиво отчаяния опит на влюбената Симайта да си възвърне любимия чрез средствата на заклинания и магически билета. В „Аргонавтика“ на Аполоний Родоски Медея помага на Язон именно чрез своите магически умения. В „Медея“ Еврипид разказва за ужасното отмъщение към Язон, което Медея извършва отново с помощта на магически средства. Старогръцката и римска литература изобилстват с примери, които донякъде обясняват вярата на хората в подобни практики.

IV. Заключение

Това, което ни е известно на базата на откритите таблички с проклетия и древните автори би могло да се обобщи по следния начин:

1. Има хора, които твърдят, че притежават знание, недостъпно за множеството и че могат да причинят вреда някому с помощта на възли, баене, ритуални действия.

2. Има определени действия, които трябва да се извършат, за да се осъществи проклятието – важен е материалът, от който се прави, има определени места, където се поставя и определени думи, които трябва да се изрекват / напишат. *Κατάδεσμοι* призовават наместа на божества, за да се осъществят. Те „обвързват“ омразния човек – както ума, така и тялото му.

3. Древните са се страхували, че биха могли да пострадат от подобни магически действия.

Κατάδεσμοι са интересно явление в света на древните. Фактът, че до нас са достигнали множество таблички с проклетия сви-

детелства, че тази практика е била достатъчно разпространена в гръцкия свят. До каква степен е била ефективна и още повече какви са моралните оценки за нея? На този въпрос може да се отговори само, ако се вгледаме в литературните извори.

ⁱ Проклятието е открито в Моргантина, о. Сицилия и може да се датира около I в. пр. н.е. То е намерено близо до агората в светилище на подземните божества. Текстът е на старогръцки език в дорийски диалект:

Γᾶ, Ἑρμᾶ
θεοὶ κατα-
χθόνιοι, πο-
τιδέξεσθε τὴν Βενού-
σταν τοῦ
Ἑούφου, τὰ-
ν θεράπει-
ναν.

Гея, Хермес,
подземни богове
приемете Венуста,
слугинята на Руф.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. **Апулей:** Апулей. Златното магаре, прев. Д. Бояджиев. С.: НК, 1984.
2. **Апулей:** Апулей. Апология, прев. Д. Бояджиев. С.: НК, 1990.
3. **Есхил:** Есхил. Трагедии, прев. Ал. Ничев. С.: НК, 1967.
4. **Омир:** Омир. Илиада, прев. А. Милев, Б. Димитрова. С.: НК, 1969.
5. **Платон:** Платон. Закони, прев. Н. Панова, Г. Гочев. С.: Сонм, 2006.
6. **Софокъл:** Софокъл. Електра, прев. Ал. Балабанов. С., 1919.
7. **Теокрит:** Теокрит. Идиллии, прев. Т. Дончев. С.: ИК Аля, 2010.
8. **Apollonius Rhodius:** Apollonius Rhodius. Argonautica, transl. by Seaton, Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1912.
9. **Apuleius:** Apuleius. Apologia. Bibliotheca Teubneriana, Lipsiae, 1912.
10. **Burkert 1985:** W. Burkert. Greek Religion: Archaic and Classical, Blackwell Publ. Ltd, Oxford, 1985.
11. **Fairbanks 1900:** A. Fairbanks The Chthonic Gods of Greek Religion. In: The American Journal of Philology, Vol. 21, No. 3, 1900, 241–259.

12. **Faraone 1985:** Christopher A. Faraone. Aeschylus' Умнпт дЭумйпт. In: *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 105, 1985, 150–154.
13. **Faraone 1988:** Christopher A. Faraone. Hermes but No Marrow: Another Look at a Puzzling Magical Spell. In: *Zeitschrift fur Papyrologie und Epigraphik*, bd. 72, 1988, 279–286.
14. **Faraone 2003:** Christopher, A. Faraone. When Spells Worked Magic. In: *Archeology*, Vol. 56, No. 2, March/April 2003, 48–53.
15. **Guarducci 1987:** Margherita Guarducci. L'epigrafia greca dalle origini al trado impero, Instituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1987.
16. **Hughes, Frank 1982:** J. D. Hughes, R. Frank. GAIA: Environmental Problems in Chthonic Perspective. In: *Environmental Review: ER*, Vol. 6, No. 2, Autumn, 1982, 92–106.
17. **Jordan 1985:** D. R. Jordan. Defixiones from a Well Near Southwest Corner of the Athenian Agora. In: *Hesperia: The Journal of The American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 54, No. 3, July/September, 1985, pp. 205–255.
18. **Peek 1941:** W. Peek. Inschriften, Ostraka, Fluchtafeln, Kerameikos: Ergebnisse der Ausgrabungen, III, Berlin, 1941.
19. **Plato:** Plato. Laws, transl. by R. G. Bury. Vol. II, Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1926.
20. **Plato:** Plato. Republic, transl. by Paul Shorey. Vol. I. Loeb Classical University Press, London, 1943.
21. **Stillwell 1963:** R. Stillwell. *Excavations at Morgantina (Serra Orlando) 1962: Preliminary Report VII*. In: *American Journal of Archeology*, Vol. 67, Apr., 1963, 163–171.
22. **Versnel 1991:** H. S. Versnel. Some Reflections on the Relationship Magic-Religion, In: *Numen*, Vol. 38, Fasc. 2 Dec., 1991, 177–197.

Интернет:

<https://web.eecs.utk.edu/~mclennan/BA/GP.html> (visited 20.06.2014)